ОСТАННІ НОВИНИ

11:56 Щурам не варто розпорошуватися, а Бикам — квапити події: Східний гороскоп на тиждень з 21 по 27 вересня

11:12 Безвіз за новими правилами: чому українцям можуть відмовити у дозволі в'їзду до Євросоюзу

10:38 «Це поле битви ми здали без бою»: аналітик про російські «вибори» на окупованих територіях

10:15 Данія терміново допоможе Україні з ППО

09:25 Вночі Україну атакували майже 140 дронів, половина з них — реактивні

08:51 Підмосков'я у вогні після масового нальоту безпілотників є прильоти в самій російській столиці

08:20 Терезам час поспілкуватися

ІСТОРІЯ СУЧАСНОСТІ

Чому Мазепа вкладав величезні гроші не в свою столицю, а в Києво-Печерську лавру: історик про таємний грандіозний план гетьмана

11:25 — 20 вересня 2026

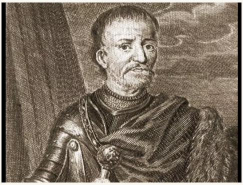

Ігор ОСИПЧУК, «ФАКТИ»

> Майже півсторіччя столицею Козацької держави, в тому числі за гетьманства Івана Мазепи, був Батурин на Чернігово-Сіверщині. Тоді (у другій половині XVII — на початку XVIII століть) це було в буквальному розумінні місто-фортеця: обнесено оборонними ровами, валами, стінами з баштами, захищене артилерією — приблизно 100 гармат різного калібру. Володіючи значними коштами, Мазепа не надав Батурину риси столичного європейського міста. Певно, і не прагнув цього зробити, бо мав грандіозний за масштабами план, в реалізацію якого вклав чимали гроші. Про це та багато інших важливих питань в інтерв'ю «ФАКТАМ» розповів **один з провідних дослідників історії Гетьманщини й Батурина Сергій Павленко**. На початку вересня вийшла його нова дуже цікава історична книга «Батуринський ключ».

«Старшина вийшла з козаків, і у неї ще не виникало запиту на кам'яниці та панські карети»

— Як сталося, що саме Батурин став гетьманською столицею? — ставлю питання Сергію Павленку.

— На його місці в давнину знаходилось городище. У 1625 році там було закладено прикордонну з Московією Батуринську фортецю. Важливо зазначити, що на це було отримано королівський дозвіл (українські землі тоді входили до складу Речі Посполитої). Довкола оборонних споруд поступово розрослося містечко. За кілька десятиліть фортеця стала доволі потужною.

Цитадель Батурина було реконструйовано 2008 року. Фото надано Сергієм Павленком

Нагадаю, що протягом цих декількох десятиліть сталися вкрай важливі доленосні події в історії нашої країни: Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (ще її називають Козацька революція. — **Авт.**) *1648−1653 років. Ну й в січні 1654 року на Переяславській раді було прийнято рішення, через які почалося поступове поневолення Гетьманщини Московією (хоча причина цієї біди полягала не тільки в тих рішеннях).*

Так от, вже після цих надважливих подій, у 1669 році на Глухівській раді старшина разом з гетьманом Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним) обрали нову гетьманську резиденцію — Батурин.

— Через що?

— Бо під час повстання, яке сталося роком раніше, найбільш значущі населені пункти — Ніжин, Чернігів, Переяслав — були (цитую літопис) «попустошені и попалени» росіянами.

— Хто проєктував владні будівлі Батурина? Залучали іноземців чи мали власних архітекторів?

ПОПУЛЯРНЕ

1 Колумбійці в українському війську: на своїй батьківщині колишні військові отримують 300−500 доларів, а у нас — 3000 доларів, виконуючи бойові завдання
9 вересня 2026 12:25

2 «Золотий» ніготь, по якому вода біжить знизу вгору: як полтавка підкорила американську нейл-індустрію
14 вересня 2026 12:25

3 Мені хотілося просто провалитися крізь землю: «Міс Всесвіт Україна"-2026 Анна Ніконова про випробування роками великої війни
12 вересня 2026 12:25

4 «Мій син потрапив до рук „вагнерівців“ під час боїв за Соледар ще 4 роки тому»: мати добровольця досі не знає, чи живий її син
15 вересня 2026 12:26

5 Вісім князів поховано в соборі у Чернігові в часи стародавньої Руси: виповнюється 990 років першому християнському храму на Лівобережжі України
16 вересня 2026 12:25

* Рейтинг формується за останні 7 днів

Погода 20.09.26, вдень sinoptik
Київ
+21° вологість: 58% тиск: 754 мм
вітер: 2 м/с, Південно-західний
Погода на 10 днів від sinoptik.ua

БІЛЬШЕ У РОЗДІЛІ

Вісім князів поховано в соборі у Чернігові в часи стародавньої Руси: виповнюється 990 років першому християнському храму на Лівобережжі України
16 вересня 2026 12:25

40 років катастрофі «Адмірала Нахімова»: чому одеський генерал КДБ загинув, а Лещенко та Винокур в останню мить опинилися на березі?
1 вересня 2026 12:25

На Афоні були врятовані 200 старовинних книжок з українського козацького скиту Чорний Вир: Сергій Шумило отримав рідкісну можливість їх дослідити
29 серпня 2026 12:25

У 2004 році ветеран КДБ попередив, що люди, які за ним стоять, готують три варіанти замаху на Ющенка. Перший — отруєння: нові свідчення
30 липня 2026 12:25

Головне Євангеліє Софійського собору опинилося у колекції масажиста путіна: у Києві презентували дослідження про викрадені в Україні цінності
15 червня 2026 12:25

— Про архітектуру Батурина домазепинських часів відомо мало. Але з упевненістю можна сказати, що вона була доволі проста, без пишності чи вишуканості. Адже в той час в Гетьманщині панував дух «козацької моди». За описами майна, навіть полковники мали досить прості дерев'яні будинки з кількома світлицями. Якщо в Московії царедворці змагалися між собою, хто збудує пишніший палац, то в Лівобережній Україні таким не переймалися.

От конкретика: перед Мазепою було два гетьмани — Дем'ян Ігнатович та Іван Самойлович. Як перший, так і другий володарі булави звели в Батурині дерев'яні будівлі Генеральної канцелярії, Генерального суду. І самі мали з цього матеріалу житло.

Зображення Батуринської фортеці на шаті ікони Іллінської Божої Матері. 1695 рік

Що ще важливе стосовно будівництва. Починаючи з 1680-х років, представники старшини почали накопичувати суттєві гроші (назвемо їх капіталами). Як вони ними розпоряджалися? Передусім, будували церкви. Іван Мазепа став гетьманом 1687 року. Я підрахував, що за його правління було зведено на територіях козацьких полків понад 350 храмів та споруд, пов'язаних з ними. Зокрема, розбудовувалися монастирі. Ось такі були пріоритети.

Вам цікаво, чому маючи статки, старшина не надто тяжіла до розкоші?

— Не тільки мені цікаво, але, думаю, й нашим читачам. Тож в чому причина не тяжіння цих лідерів до шику і надмірного комфорту?

— Річ у тім, що старшина вийшла з козаків, і у неї ще не виникало запиту мати кам'яниці, наповнювати їх дорогими меблями, скульптурами й картинами, купувати панські карети. Первинні капітали вони ховали у скринях у вигляді цінних обручок, коштовних кубків, різних видів шабель, рушниць, а також колекції тогочасного дорогого одягу на всі випадки життя. Муровані будівлі зводили в Батурині й в інших містах, як правило, не для власних, а службових потреб полковників та їхніх канцелярій, для зберігання полкових коштів.

Кухоль Мазепи з його гербом

Але нічого незмінного не буває. Тож у добу Мазепи архітектурі стали надавати значно більшої уваги. Ви спитали про іноземних зодчих. Так от, з Мазепою працювали та виконували його замовлення архітектори Йоган-Баптист Зауер, Адам Зерникава, Кіндрат Мимрин. Але гетьман залучав й нашого Івана Зарудного (правда, цар Московії Петро I у 1701 році забрав Зарудного у Москву). В основному ці архітектори займалися розбудовою церков, реконструкцією Батуринської фортеці, а також зведенням гетьманського палацу на Гончарівці (це на околиці Батурина).

— Що являв собою палац на Гончарівці?

— Це був триповерховий кам'яний палац в стилі українського бароко. Окрім нього, там побудували дерев'яну церкву та укріплення (глибокий рів, за ним — земляний вал, на якому розміщалися гармати).

Під час Батуринської трагедії російське військо зруйнувало резиденція гетьмана в Гончарівці.

Таким побачив у 1744 році залишки палацу Мазепи на Гончарівці голштинський дворянин Фрідріх-Вільгельм фон Берхгольц

«У Ніжині жила велика колонія грецьких купців, яка забезпечувала старшину заморськими товарами»

— Розквіт Батурина прийшовся на період гетьманства Мазепи?

— Так. Збереглися свідчення шведських учасників військового походу проти військ Петра I. Вони зазначали, що у гетьманській столиці було дуже багато кам'яних будівель. Однак я б не сказав, що Мазепа зробив із Батурина щось на зразок європейського міста.

— Чому у вас склалась така думка?

— У своїх потайних планах він мав на меті стати князем Руського князівства зі столицею у Києві (тобто відновити Русь). У панегіриках його часто порівнювали з князем Володимиром. Старшина також про це мріяла. Тому Києво-Печерська лавра під виглядом оновлення була перетворена у мазепинські роки на могутній оборонний форпост. Це те, що стосується Києва. А щодо Батурина, то місто мало все необхідне для функціонування владних інституцій. Проте всі ці будівлі, окрім палацу на Гончарівці, не виглядали так, щоб можна було казати, що то були презентабельні споруди.

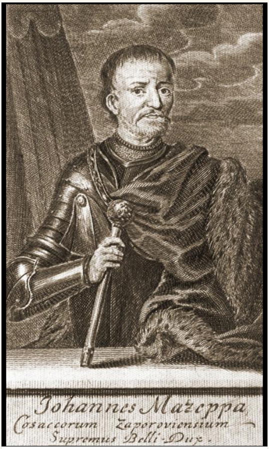

Гетьман іван Мазепа. Гравюра німецького майстра Мартіна Бернігерота. 1706 рік

— В Батурині були парки?

— Парк зробили у резиденції гетьмана на Гончарівці. В інших місцях у Батурині практикували вирощування садків. Площа міста при щільній забудові не дозволяла мати парки у сучасному розумінні.

— Скільки військ охороняло Батурин?

— У своїй новій книзі я присвятив цьому питанню кілька розділів. Передусім, слід сказати, що Іван Мазепа без погодження з російською владою створив пристоличне гетьманське угруповання — фактично гетьманську гвардію. За моєю оцінкою, в ньому було до 10 тисяч козаків. Вони жили переважно поза межами міста. За покликом гетьмана мали збиратися для походу чи виконання інших завдань. У самому Батурині несли варту жолдаки (невеликий підрозділ) та сердюки полковника Дмитра Чечеля.

Сергій Павленко - автор низки книжок про добу гетьмана Івана Мазепи. Скриншот з відео

— Що являв собою гетьманський двір?

— Аналіз джерел дає підстави казати, що до його складу входили служба головних ревізорів-контролерів, господар Батуринського замку та його команда, курінь дворян, курінь покоєвих, кухарський курінь, обозна служба (конюшня, каретня), господарсько-ремонтна база (слюсарі, столяри), побутова служба (одяг, взуття, прання, опалювання печей, груб, камінів), медична служба (лікар, цирульник), оркестр (музичний курінь).

— Гетьман Мазепа захоплювався полюванням?

— Так, безумовно. Біля Батурина мешкав цілий підрозділ вовкогонів (фахівців з полювання на вовків та на іншу звірину), які забезпечували полювання Мазепи та старшини. Не тільки вовкогони, але й стрільці, бобровники (майстри з відстежування бобрів) час від часу за дорученням Мазепи влаштовували лови. Сам гетьман мав породистих собак. Збереглися відомості, що у липні 1700 року піддячий Малоросійського приказу Андрій Нікітін привіз у гетьманську резиденцію шістьох кречетників і сокільників, а також спеціально навчених птахів — двох кречетів та чотирьох соколів. Передбачалося, що ці мисливці-пташники навчать місцевих козаків полювати за допомогою кречетів і соколів.

Гетьман регулярно відправляв царським сановникам дичину, якої водилося вдосталь у місцевих лісах. На знак подяки володар гетьманської булави отримував від них рибні делікатеси.

Історична книга «Батуринський ключ» Сергія Павленка

— В Батурині гетьман зі старшиною влаштовували бали?

— Цікаво, що є група ентузіастів, яка вивчає дозвілля гетьманців і проводить саме бали за «звичаями» XVII та початку XVIII століть. Я ставлюсь до їхнього бачення реалій тої епохи з певною долею скепсису. Адже тоді в українських містах не було палаців, де б можна було проводити такі дійства. Бали на наших теренах почали проводити з другої половини XVIII століття, коли дворянство стало зводити просторі маєтки.

А до того старшина, як я вже казав, мешкала хоча й в добротних, чепурних, проте відносно невеликих будинках. Причому кам'яниці були не в багатьох. Більшість старшин мали дерев'яні оселі, тому, до речі, вони не збереглися.

— Гаразд. Якщо не бали, то що?

— Бенкети. В ті часи (XVII та початок XVIII століть) щороку проводилися різдвяні та великодні з'їзди старшини, які завершувалися бенкетами. Гетьман Мазепа, як писав його сучасник історик Самійло Величко, «влаштував… зі своїми старшинами часті, мало не щоденні, багаті й пишні бенкети та гулянки». Бенкети включали й в церемонії зустрічей дипломатів та інших відповідальних осіб, які приїздили до гетьмана. Маємо, наприклад, відомості про те, що в ході прийому посольства Федора Шакловитого від царя у 1688 році під час бенкету стріляли з 26 гармат.

Читайте також: ***Хто насправді була дружиною гетьмана Мазепи: на Афоні знайдено унікальний рукопис, а в ньому — її ім'я, і це не Ганна Фридрикевич***

Ясна річ, що на таких заходах лунало багато музики. Двірцевий оркестр уже в перші роки правління Мазепи мав у своєму складі не менше 15 музикантів (з них 10 — трубачі, а також сурмачі, скрипалі, довбиші). Відомо, що в 1689 році гетьман брав оркестр з собою в поїздку до Москви.

До речі, сам Мазепа грав на торбані (струнний інструмент). В юні роки освоїв гру на музичних інструментах, навчаючись в Києво-Могилянській колегії. До речі, в ті часи українські спудеї (студенти) грою на бандурах заробляли собі на прожиття.

Окрім того, Мазепа вмів віршувати. Тож, беручи на самоті до рук торбан, він не тільки наигравав мелодії, а й робив спроби проспівувати власні тексти. В результаті в 1690-х роках під час цих музичних вправ (або безсонної ночі) народився славнозвісний поетичний твір Мазепи «Дума», який починається словами «Всі покою щиро прагнуть…»

Відтиск печатки Батурина

— Чи було постачання заморських продуктів для гетьманського столу і для старшини?

— Я навіть не маю у цьому сумнівів. У Ніжині жила велика колонія грецьких купців, яка забезпечувала старшину всілякими заморськими товарами та продуктами (цитрусовими, винами, різними видами копчених, солених риб та іншими делікатесами). Крім того, посли, які приїздили в Батурин, привозили гетьману на знак поваги в подарунок такого ж роду продукти.

«Мазепа облаштував резиденцію за містом, щоб позбутися щільного контролю»

— Хто виконував роботу кухарів у гетьмана і старшини. Можливо, виписували іноземців?

— Іноземців не запрошували. У гетьманській резиденції працював кухарський курінь. Він складався з козаків, які годували двір гетьмана не тільки в резиденції, але і в походах. Населені пункти Батуринського ключа мали спеціалізацію щодо постачання на кухню гетьмана певної кількості продуктів (гусятини, курятини, свинини, яєць тощо). Цим керував господар Батуринського замку. Рибою різних видів забезпечували відповідні артілі з багатьох рангових володінь гетьмана. Свій внесок у справу постачання харчів на стіл № 1 робили і стрільці, вовкогони, бобровники, відстрілюючи для бенкетів рідкісну дичину. Під час поїздки в російську столицю в січні 1702 року гетьманську делегацію забезпечували стравами (цитую) «11 поварів і кухарів».

— Як здійснювався контроль московського царя за ситуацією в Батурині?

— Ще за попередніх гетьманів та згідно з укладеними договірними статтями в гетьманській столиці мали стояти 1000 російських стрільців. Вони розміщувалися в Батуринській фортеці, жили в приміщеннях-«казармах» і стояли як охоронці на в'їзних вежах. Вони вели записи, хто приїздив до Мазепи і чому. Певно, через це він й облаштував резиденцію за містом, щоб позбутися щільного контролю.

> ***Читайте також:*** ***Московити сприймали українську політичну культуру як незвичну і незрозумілу їм: відкрилась виставка «Європейська Україна. Доба Мазепи»***

Командував стрільцями стольник Григорій Аннєнков. Він регулярно писав у Москву донесення. Його запрошували на бенкети та на з'їзди старшини. Гетьман старався його задобрити, щоб він був «своїм» — розв'язував проблеми його синів, турбувався, щоб Аннєнкова не перевели в інше місце. Тому стольник загалом давав у Москву інформацію, узгоджену з володарем гетьманської булави.

Glüchow
ГЛУХОВ
Конотоп
Bachmatsch
БАХМАХ
Bathmatsthj
БАХМАЧИ
Baturin
БАТУРИН
Barsna
БАРЗНА

Фрагмент карти Гетьманщини

— Чи вдалося врятуватися хоча б частині населення міста під час знищення Батурина військами російського царя?

— З джерел відомо, що після штурму вдалося прорватися понад 1000 захисникам (а гарнізон оборонців, за новітніми даними, складав 10 тисяч воїнів різних підрозділів, у них було понад 100 гармат різного калібру). Також близько 500 батуринців командувач російського війська Олександр Меншиков пощадив. Відомо, що якусь частину козаків як полонених відправили до Москви.

Я свого часу вивчав свідчення про знищення під час Другої світової війни гітлерівцями українських сіл Піски та Корюківки. Попри щільне оточення карателями цих населених пунктів, частина людей врятувалася у складках місцевостей, погребах, канавах. Подібне, думаю, було і в Батурині. Він мав розгалужену систему підземних комунікацій, погребів, церковні споруди з підземеллями. Тому дехто мав шанс вціліти.

— Росіяни, дійсно, вбили в Батурині навіть немовлят?

— У штурмі Батурина брало участь близько 30 тисяч росіян. За день до захоплення міста, першого листопада 1708 року, їх, за шведськими джерелами, загинуло під час невдалого приступу близько 2 тисяч. Це при тому, що в Полтавській битві російські втрати не перевищили 1,5 тисячі солдатів і офіцерів. Отже, була велика лють на захисників Батурина, були відповідні розпорядження командирів. Таким чином, відбувалось нищення всіх без розбору. Багато людей кинулися з кручі у річку Сейм. У тій різанині рятувалися хто як міг.

Пам'ятник жертвам Батуринської трагедії

— Ворог повністю зруйнував місто?

— За джерелами, так.

— Що сталося зі скарбницею?

— Військову скарбницю та інше цінне майно гетьман забрав із собою, вирушаючи до шведського короля Карла XII. Це було кілька десятків возів. Велику частину цих коштів шведський король позичив у гетьмана на Полтавщині, бо мав проблеми з оплатою забезпечення військ.

> ***Читайте також:*** ***Мазепа зустрічався з королем Швеції у селі, де сталося диво: у Києві відкрилася виставка, експонат якої має до цього причетність***

— Через який час після Батуринської трагедії на місці гетьманської столиці знову стали жити люди?

— Опис Батурина 1726 року засвідчив наявність 411 відбудованих дворів з вцілілими батуринцями. Думаю, що склад родин, які поселилися в землянках на попелищах після меншиковського погрому став мінімальним — 1,2, 3 людини. А це разом — 1000−1200 осіб.

Слід взяти до уваги, що до штурму Батуринської фортеці у гетьманській столиці налічувалося до 1000 дворів з близько 7 тисяч жителями. Отже, втрати мирного населення були величезні. Зауважу, що під захист фортифікації збіглися і жителі округи (про це повідомляє Лизогубівський літопис). Таким чином можна зробити висновок, що мінімально загинуло 2 листопада 1708 року від рук московських вояк до 6,5 тисячі мирних мешканців та близько 7−8 тисяч козаків (з 10-тисячного гарнізону).

Раніше доктор історичних наук Віктор Брехуненко розповів «ФАКТАМ», як Російська імперія знищила Запорізьку Січ та куди ділася козацька скарбниця.

> ***Читайте також:*** ***«Якби путін знав, що про територію України писали російські царі, його б вхопив Кіндратій»: документи московії проти бункерного «історика»***»

Фото з відкритих джерел

Читайте нас у Facebook

👁 86

До змісту розділу

Побачили помилку? Виділіть її та натисніть CTRL+Enter

Друкована версія Лист редакторові Поскаржитися

Поділитися Поділитися Твітнути

ЗАРАЗ ЧИТАЮТЬ

Коли збирати яблука і як правильно зберігати врожай

В Україні хочуть узаконити примусові відрахування із пенсій: про що йдеться

ЗСУ здійснили прорив на фронті: як Україна обдурила росію і пішла вперед

Готуємо торт «Бите скло»: розкішний десерт із однієї пачки сметани

Новини партнерів

Мапа сайту

Новини
Україна
Політика
Гроші
Події
Світ
Пряма лінія
Блоги
Спорт
Футбол
Культура
Шоу-бізнес
Фігурка дня
Суспільство
Стиль життя
Книга рецептів
Люди та звірі
Життєві історії
25 років потому
Історія сучасності
Наука та технології
Клуб споживачів
Запитайте у Фактів
Іменинники дня
Гороскоп
Курс валют
ФотоФакти
Погода

Реклама | Передплата | Контакти | Привітання і співчуття | Правила користування сайтом fakty.ua

© 1997—2026 «**Факти та коментарі**®»
Усі права на матеріали сайту охороняються у відповідності до законодавства України.
Цей ресурс — для користувачів віком від 21 років і старших. Суб'єкт у сфері онлайн-медіа; ідентифікатор медіа - R40-07185

Матеріали під рубриками «На правах реклами», «Реклама», а також позначені символом 🅟 публікуються у якості реклами та мають інформаційно-комерційний характер.